

chen des rechten Unterarms, zweifellos das Zeitalter desselben. Der Typ B. 4. im Abb. 13. der Abhandlung von Dr. K. Sebestyén, (s. Bd. VIII. unserer Zeitschrift) erwies es als wahrscheinlich, dass die Schläfenringe,

die aus dem anderen Grabe verloren sind, hieher gehören und dieser Umstand weist das Grab in die frühere Árpádenzeit.

Dr. B. Banner.

Édesvízi kagylók szegedvidéki régészeti leletekben.

Szeged vidékének recens kagylófaunájával foglalkozva (A szegedvidéki kagylók, 1927.), figyelemmel voltam környékünk archaeológiai kutatásainak eredményeire is, amikor dolgozatomban Najádjaink etnológiai vonatkozásaira tértem ki. Ebből a célból újólag behatódobban átvizsgáltam a szegedi múzeum és a szegedi egyetem archaeológiai intézetének tárgyamat érintő ásatási leletanyagát. A vizsgálatok folyamán a Szegedtől legtávolabbi déli adatok Adáról, a legészakibbak Szarvas vidékéről, a többi közbeeső ásatóhelyek adatai Szeged, Kiszombor és Hódmezővásárhely környékéről álltak rendelkezésemre.

A meghatározások — csekély kivétellel — természetesen már epidermisüket vesztett, elváltozott színű, tompa gyöngyházfényű, sok esetben igen csonka, hiányos, de konturvonalalaikban többé-kevésbé mégis rekonstruálható példányokon történtek. A Molluscák terjedelmes és bonyolult nomenclaturájában Rotarides M. dolgozatának (A lösz csigafaunája. 1931.) elnevezéseit követvén, a fajokra való hivatkozással az *Unio Retz.* genust, mint a leggyakrabban előfordulót felsorolásomban csak U.-val jelzem.

Ada és Mohol községeknél (Móra F. ásatása, 1907.) az alsó Tisza jobb partján őskori, illetőleg bronzkori telephelyeken az *Unio*-héjak állati csontmaradványokkal egész rétegekben fordulnak elő. A rétegek uralkodó alakja az U. pictorum.

Csókán (Móra F. ásatása, 1907.) a neolitikum gazdag anyagában a feljegyzések

szerint sok U. batavust = U. crassust találni. A bekerült leletekben U. crassus, U. tumidus és U. pictorum volt.

A Tisza mentén északra *Rábé* (Tömörkény I. ásatása, 1907.) szolgáltat adatokat a Tanka- vagy Ankasziget dombjából, amit még nem is olyan régen víz vett körül. Innen bronzkori konyhahulladékokból a halász- és vadászálet szerszámainak maradványaival kerültek ki a kagylók. A fajok szerint bizonyára ki nem válogatott múzeumi anyag negyedrésze U. tumidus, a többi U. pictorum.

A Maros—Tisza-szög egykori vizes területeinek bőséges leletanyagát a helyszínen tanulmányozhattam azon ásatási munkálatok keretében, amelyek északkeletre, a Tiszához közelebb eső *Ószentiván* (Banner J. ásatása 1926—1928.) község területén folytak le. Itt az aeneolitikumban élő ősember csőtalpas edénymellékletű zsugorított csontvázának (7. sz. sír) bal medencéjén folyami kagylók voltak, amelyeknek erősen csonkult három példánya U. pictorumnak bizonyult. Óriási kagylótömegek táródtak fel egyrészt a putrikból, másrészt a kagylóretegekből vagy kagylópadokból, főképen a szélmalom körül, ahol ma is van vízállásos mélyedés, de ebben recens, élő kagylókat nem találtam. A sok putri vagy lakógödör fölfelé szűkülő belvilágából, valamint a terjedelmes, 60 cm vastag kagylóretegekből a korroziótól eltekintve, meglehetősen ép és határozásra alkalmas anyagot szerezhettem. Esetenként oly sűrű tömegekbe préselődtek össze a héjak, hogy

lapátolható halmazokat alkottak. Pl. az *Anodonta cygnea* L.-t, ezt a többi ásatóhelyen csak ritkán előforduló tavi kagylót réteges tömörülésben, olykor a héjvájulatokkal egymásba nyomulva találtam még háborítatlan ősi elhelyezkedésében, de itt-ott még az utólagos elmozdítások sem tüntették el teljesen a helyezkedésnek eme jel-

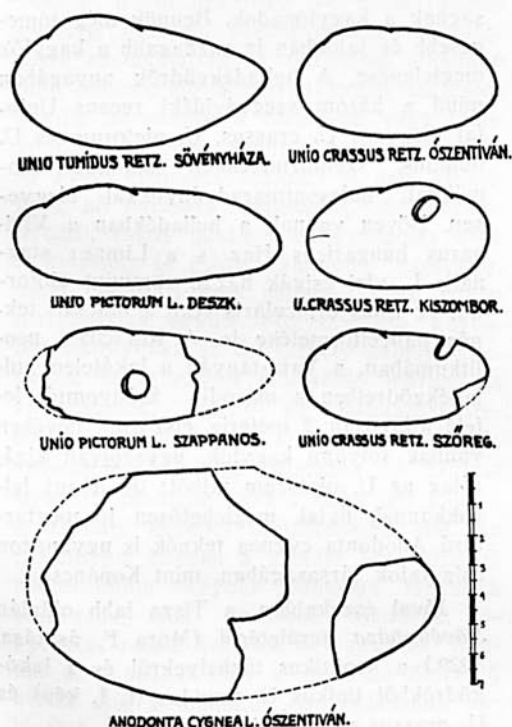

Abb. 1. kép.

lemző formáit. Az elfehéredett, vagy világos zsemlyeszínű, olykor füsttel, hamuval, korommal bemocskolt, megpörkölt héjak javarészből idős példányok voltak. A sok közt csupán egy gödörben találtam — de ebben úgyszólván kizárólag — fiatal állatok maradványait. A vízi csigákat jóval csekélyebb számban a *Viviparus hungaricus* Haz., elvértve a *Limnea stagnalis* L. fajok

képviselik. Az őszentiváni neolitikum kagylófaunájában *U. pictorum* az uralkodó, a recens szegedvidéki alakoknál megnyúltabb, tenuitikus teknőekkel, míg a zömökebb *U. crassus* (l. 1. kép) már kevésbé gyakori. Egy gödörből igen elütő, zömök, batavoid forma került ki. Az *U. crassus*-nál valamivel gyakoribb az *U. tumidus*, amely csak egy gödörben volt *U. pictorum*-mal együtt bőségesen képviselve. Általánosságban *Anodonta cygnea* itt sem gyakori. Annál feltűnőbb, hogy egy putrit majdnem csak ez a faj töltött ki töredékes, mállekony, igen rossz megtartású teknőlemezeivel (l. 1. kép). Héjai vastagabbak a recensekéinél és kevésbé felfúvódottak, bár az sincs kizárva, hogy a teknők laposodását a földnyomás okozta. A bőrke színének elváltozása folytán a héjak fakó — agyagszínűek, vagy okker-, olykor narancssárgák.

Szőreg (Móra F. ásatása, 1928.) zsugorított temetkezésekhez tartozó bronzkori leletanyaga a Maros—Tisza-szögbe még jobban befoglalt áradmányos területről származik, de a község Szív-utcájának (Szőreg C.) 229 sírja közül csak egynek hányának mellékletei közt vannak édesvízi kagylók. Így a C. 110. sz. sír csontvázának mellén *Unio*-kagylóról tesz az ásatási napló említést. A C. 114. sz. sír gazdag mellékletanyagában tengeri kagylókkal együtt szerepel egy meghatározhatatlan *Unio*-héj búbvége, belépréslődött barnásfekete, gyanúszerű masszával. A C. 135. sz. sír csontvázának arca előtt átfúrt foggyöngyök mellett ép *Unio pictorum* félhéj van. A C. 162. sz. sírban tengeri csiga- és kagylóhéjak közt egy csonka *U. crassus* is szerepel (l. 1. kép), valószínűleg mesterségesen eszközölt bemetszéssel a héj felső szegélyén. A C. 174. sz. sír csontváza előtt levő talban két kagylóhéj-fél volt: az egyik ép *U. pictorum*, a másik egy sérült *U. crassus* fiatal példánya.

A Maroshoz közel s attól délre fekvő

Deszk község határában végzett ásatások (Móra F., 1932.) feltárásaiban szerepel az E. 3. sz. bronzkori sír, amelyben a csontváz hamus gödörbe volt temetve. A hamuban bővében vannak az *U. pictorum*-teknők (l. 1. kép). A község északi széle felett a bronzkori sírok mellékleteiben többször fordulnak elő tengeri Mollusca-k héjai. De egyben, az F. 50. sz.-ban a zsugorított csontváz feje mögött csonttűvel, egy kevésbé sérült *U. crassus* héküdt. A sír előtt jazig gödrök voltak. A még keletebbre fekvő réz-bronzkori sírmező — Deszk. A. — 83 sírja közül a 35. sz. sír egyik csőtalpas edényében *U. crassus* héjjal volt. — A deszki temetők egyébként csak néhány km-re fekszenek a régi Marostól, mely valamikor jóval délebbre folyt a mostaninál s még pár évtizeddel ezelőtt is a régi Marosmederben víz volt (Fehértó). Ennek partjához közel húzódik a Deszk A. és F. temető.

A déli Maros—Tisza-zugból még a **kis-zombori** sírmező (Móra F. ásatása, 1928.) szolgál érdekes adattal, ahol a B. 307. sz. germán sír mellékletei közt egy példány hiányos, de mesterségesen átfúrt *U. crassus* volt (l. 1. kép). Ez az átvizsgált anyag egyetlen népvándorláskori édesvízi kagylója.

Szeged közvetlen közelében a mostani Holt-Tiszaág mellett, a Klebelsberg-telep előtti **Kúndombon** (Móra F. ásatása, 1926.) a feltárt — egyébként avar-hún temetőben — a 162. sz. őskori, melléklet nélkül zsugorított csontváz sírja alatt egy lakógödörben tömördek *Viviparus hungaricus* csigával együtt fordulnak elő az *U. pictorum* és *U. tumidus* héjak.

Az északi Maros—Tisza szögletben még a **Lebőhalomról** (Móra F. ásatása, 1930.) kell említést tenni, ahol neolitikus temetkezésből a 39. sz. sír zsugorított csontvázának arca előtt csiga- és kagylóhalom hevert, melyben az *U. pictorum* faj van képviselve.

Hódmezővásárhely környékének leleteiből (Banner J. ásatása, 1929—1933.) a kökénydombi neolitikumban 25—40 cm vastag s 50 cm széles kagylós réteg fordul elő az *U. pictorum* héjaival s ezekben halpikkelyekkel. Ugyaninnen kerültek ki a ritkábban mutatkozó barnássárga bőrkéjű, kevésbé felfúvódott *Anodonta cygnea*-teknődarabok. A kopáncsi telepeken 50 cm vastagságúak a kagylópadok. Bennük még tömegesebb és fajokban is gazdagabb a kagylók megjelenése. A hulladékgödrök anyagában mind a három szegedvidéki recens *Unio*-faj megvan: *U. crassus*, *U. pictorum* és *U. tumidus*, széntörmelékekkel, halpikkely-csomókkal, halcsontmaradványokkal elegyesen. Bőven vannak a hulladékból a *Viviparus hungaricus* Haz. s a *Limnaea stagnalis* L. vízi csigák házai, valamint előfordul az *Emis orbicularis* (L.), a mocsári teknős páncéltörmeléke is. A Kötőpart neolitikumában, a Vata-tanyán a lakótelep hulladékgödreiben a második ásonyomtól lefelé átlagosan 2 méterig elszórtan hűvében vannak folyami kagylók, úgyszólván kizárólag az *U. pictorum* fajból; de itt-ott felbukkannak fiatal, meglehetősen jó megtartású *Anodonta cygnea* teknők is ugyanazon csigafajok társaságában, mint Kopáncson.

Jóval északabbra, a Tisza jobb oldalán **Sövényháza** területéről (Móra F. ásatása, 1929.) a neolitikus tűzhelyekről és a lakógödrökből tipikus *U. tumidus* (l. 1. kép) és *U. crassus* példányok kerültek ki.

Végezetül a **Szarvas** közelében (Krecs-marik E. ásatása, 1915.) végzett feltárások leleteiről tesztek említést. Bár a terület távol esik a többiekhez képest Szegedtől, mégis mint körösmenti alföldi települést figyelmen kívül nem hagyhattam. Az ásatás a szappanosi neolitikum óriási kagylótömegeit tárta fel: az *Unio*-tömegek fészkekben, csomókban, padokban fordulnak elő a csipett cserepekkel olyan tömegekben, melyek az ásatási munkálatokat is megnehezítették.

nő gyakoribb megjelenése a kagylótömegekben arra enged következtetni, hogy az Újszegedtől délre eső vidék, de a hódmezővásárhelyi is ártéri, csendes vizekben gazdag lehetett, ami az ilyen viszonyokat jobban kedvelő fajnak, az *U. pictorum* elterjedésének kedvezett. Egyébként Hódmezővásárhely régi vízrajza (Bodnár B. Hódmezővásárhely régi vízrajza. 1928.) is ezt bizonyítja. Az ószentiváni Anodonta-tömegek, valamint a szórványosabb kökénydombi és kotacparti Anodonta-leletek is álló, tószzerű, vagy igen lassú folyású, esetleg visszahúzódásoknak kiapadásoknak kitett ártéri vizekről, holt ágakról tanuskodnak. Ez az így formálódott österület pedig az itt letelepedett ember vadász-halász-életmódjának ideálisan kedvezett, amint a kagylós helyekről kikerülő hálónéhezékek, szigonytöredékek, halsütő-tálak, szálkák, hal-vázrészecskék, pikkelyek is igazolnak.

Az archaeológiai kagylóleletekből eddig

teljesen hiányzik a lapos tavi kagyló, *Anodonta complanata* Rossm., ami a szegedi Tiszában is szórványos előfordulása, az ártéri területeken pedig egyáltalában nem él. Hiányzanak továbbá a leletekből a borsó- és gömbkagylók, a *Sphaerium*- és *Pisidium*fajok, amelyek, különösen az utóbbiak, kicsinységükkel és héjaik gyengéd alkotásánál fogva allochton származású leletekben nehezen maradhatnak meg, de élethelyük miatt sem kerülhettek gyűjtésre. Végül érthető a vándorkagylónak, *Dreissena polymorpha* Pall. hiánya is, aminek elterjedése a fekete tengerből valószínűleg újabb keletű.

Általánosságban a vidékünk ősi arculatára vonatkozó faunabiológiai következtetések, amelyeket az archaeológiai adatokkal is támogatva látunk, megerősítik a geológiai és hidrográfiai megállapításokat.

Czögler Kálmán.

Süßwassermuscheln in den archaeologischen Funden von der Gegend Szeged.

Als ich mich mit dem rezenten Material der Muschelfauna von der Gegend Szeged beschäftigte (Die Muscheln der Gegend von Szeged. 1927.), beachtete ich auch die Resultate der archaeologischen Forschungen unserer Gegend; indem ich auf die ethnologischen Beziehungen der Najade hinwies. Zu diesem Zwecke unterzog ich die sich auf meinen Gegenstand beziehenden Ausgrabungsfunde des Städtischen Museums zu Szeged und des Archaeologischen Instituts der Universität Szeged einer neueren eingehenden Untersuchung; nämlich die Funde, welche durch die Ausgrabungen von J. Banner, E. Krecsmarik, F. Móra, und I. Tömörkény aus folgenden Orten zum Vorschein gekommen sind: Ada, Mohol (1907., Neolitikum, Bronzezeit),

Csóka (1907., Neolitikum), Rábé (1907., Bronzezeit), Ószentiván (1926—1928., Neolitikum und Bronzezeit), Szőreg (1928., Bronzezeit), Deszk (1932., Bronzezeit), Kiszombor (1926., germanisch), Kúndomb (1926., Neolitikum), Lebőhalom (1930., Neolitikum), Hódmezővásárhely (1929—1933., Neolitikum) und Szarvas-Szapannos (1915., Neolitikum).

Die in dem archaeologischen Material gefundenen Muschelarten von allochtoner Position sind die folgenden: *Unio crassus* Retz, *Unio pictorum* L., *Unio tumidus* Retz. und *Anodonta cygnea* L. All dies kamen vorzüglich im Neolitikum, mehr zerstreut im Bronzezeitalter vor; nur in einem germanischen Grabe von Kiszombor fand ich Süßwassermuschel-Beilage. Aus den